

Zséger Barbara
Kriminológia Tanszék
Témavezető: Gönczöl Katalin egyetemi tanár

Hogyan járul hozzá az áldozatsegítés hazai rendszere az áldozatok vagyoni kárának megtérüléséhez

A bűncselekmények különböző sérelmeket okoznak az áldozatoknak, amelyek alapjaiban változtathatják meg az életüket. Károsodhat a testi épségük, egészségük, anyagi veszteség érheti őket, a mindennapi megélhetésük kerülhet veszélybe és nem utolsósorban érzelmi, lelki sérüléseket szenvedhetnek el. A kriminálstatisztikai adatok szerint a bűnözés 60-65 százaléka vagyoni elleni bűncselekmény. Ilyenkor törvényi tényállási elem a vagyoni kár, vagyoni hátrány okozása. A többi bűncselekmény kategória esetén szintén felmerülnek vagyoni sérelmek, bár ezeket a jogalkotó nem értékelte a tényállás részeként. A KSH adatai szerint a vagyoni elleni bűncselekmények 2010-ben 140, 2011-ben 123 milliárd forint kárt okoztak. Ebből 2010-ben a különböző eljárások során csupán 12, 2011-ben pedig csak 7 milliárd forint térült meg.

A bűncselekmény okozta anyagi károk megtérülési aránya tehát igen alacsony, az ezzel járó nehézségeket az áldozat akár hosszabb ideig is viselheti. Mindez annak ellenére így van, hogy a büntetőeljárás és a polgári peres eljárás keretében megvan az elméleti lehetősége az anyagi károk érvényesítésének. A 2006-tól működő áldozatsegítő szolgálat az állami kárenyhítés intézményének bevezetésével pedig új elemmel bővítette a bűncselekmények okozta vagyoni károk orvoslásának lehetőségét. Jelen dolgozat a bűncselekmények áldozatainál a bűncselekmények következtében felmerülő anyagi károknak a kriminálpolitika hatókörébe tartozó megtérülési lehetőségeivel foglalkozik¹.

¹ A kriminálpolitika feladatkörébe a bűnmegelőzési kérdésektől kezdve a büntető igazságszolgáltatásról való gondolkodáson át a bűncselekmények káros hatásainak enyhítése is beletartozik. Így a bűncselekmény okozta vagyoni károknak a büntetőeljárás keretében, illetve az áldozatsegítés rendszerében való megtérülési módjairól szóló döntések kriminálpolitikai döntések. A kár érvényesíthető a terhelttel szemben polgári perben felperesként és megtérülhet egyéb módon (biztosítótól, társadalombiztosítástól), azonban jelen dolgozat az utóbbiakkal nem foglalkozik.

A bűncselekmények okozta anyagi sérelmek több összetevőből állnak. A büntető törvény által a törvényi tényállásban értékelt anyagi sérelem a *vagyoni károk* köre. Ide tartozik a vagyoni hátrány, amely a vagyonban okozott kárból és az elmaradt vagyoni előnyből áll és maga a kár, ami a bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenést jelenti². Ezen túl is felmerülnek azonban az áldozatoknak olyan sérelmei, amelyeknek anyagi következményei vannak, de amelyek nem részei a bűncselekmény okozta vagyoni kárnak. Ilyen például az orvosi költség, beleértve a lelki problémák kezelésének költségét, a kieső jövedelem, a helyreállítással kapcsolatos költségek, az iratok pótlásával járó, vagy a temetés költségei, de a mindennapi életben beállott változások miatti kiadások is. Ezeket a bűncselekmény következtében felmerült *anyagi terheket, károkat* a jogalkotó nem értékelte a törvényi tényállás keretében, ennek megfelelően a feljelentések sem tartalmazzák, és a károk megtérülésével kapcsolatos statisztikák sem térnek ki rájuk. Ugyanakkor az áldozatoknak a bűncselekmény következményeként ezekkel az anyagi terhekkel is együtt kell élni.

A bűncselekmény okozta vagyoni károknak az igazságszolgáltatás és az áldozatsegítés rendszerében való megtérülésével kapcsolatban tisztázni kell azt, mely személyi kört illetően vizsgáljuk a kérdést. A büntetőeljárás a *sértett* fogalmát használja: sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette³. Az áldozatsegítő támogatásokkal kapcsolatban törvénybe foglaltatott az *áldozat* fogalma. Az Ást. szerint áldozat a bűncselekmény sértettje, továbbá az a természetes személy, aki a bűncselekmény közvetlen következményeként sérelmet, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett el⁴. Az áldozatok köre tágabb a sértettek

² A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 459. § (1) bekezdése szerint: e törvény alkalmazásában kár: a bűncselekménnyel a vagyonban okozott értékcsökkenés; vagyoni hátrány: a vagyonban okozott kár és az elmaradt vagyoni előny.

³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 51. § (1) bekezdés.

⁴ A bűncselekmények áldozatainak segítéséről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény (a továbbiakban: Ást.) szerint „áldozat a Magyarország területén elkövetett bűncselekmény és a Magyarország területén elkövetett tulajdon elleni szabálysértés természetes személy sértettje, valamint az a természetes személy, aki a Magyarország területén elkövetett bűncselekmény vagy a Magyarország területén elkövetett tulajdon elleni szabálysértés közvetlen következményeként sérelmet, így különösen testi vagy lelki sérülést, érzelmi megrázkódtatást, illetve vagyoni kárt szenvedett el, ha

a) magyar állampolgár,
 b) az Európai Unió bármely tagállamának állampolgára,
 c) az Európai Unióon kívüli államnak az Európai Unióban jogszerűen tartózkodó állampolgára,
 d) Magyarország területén jogszerűen tartózkodó hontalan személy,
 e) emberkereskedelem áldozataként azonosított személy, valamint
 f) az állampolgársága szerinti államnak Magyarországgal kötött nemzetközi megállapodása vagy viszonyosság alapján erre jogosult”.

Az Ást. szerint tehát a tulajdon elleni szabálysértés elszennvedője is áldozat, jogosultja lehet a támogatásoknak. Mivel a dolgozat a bűncselekmény okozta károk büntető igazságszolgáltatás és az

körénél, hiszen a sértetteken túl azok a természetes személyek is részesülhetnek a támogatásokban, akiknek a bűncselekménnyel szoros térbeli és időbeli összefüggésben, ok-okozati viszonyban valamely (vagyon, testi lelki, érzelmi) sérelme következett be.

Az áldozatsegítő támogatások egyik típusa az áldozatok szociális jogainak érvényesítését szolgálja, ezek az úgynevezett szolgáltatások⁵. A szolgáltatások nem állnak összefüggésben a bűncselekmény okozta vagyoni kárral, nem céljuk annak megtérítése és megállapításuk sem függ az esetleges vagyoni kár fennállásától, mértékétől⁶.

A támogatási formák másik típusa az állami kárenyhítés, amelynek kifejezett célja a bűncselekmény okozta vagyoni hátrányok enyhítése⁷. Az erre jogosult áldozatok köre szűkebb, mint a fent ismertetett áldozatfogalom. Állami kárenyhítés jogosultja csak a bűncselekmény közvetlen fizikai sértettjeként az a természetes személy lehet, akinek sérelmére szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekményt követtek el, s ennek következményeként testi épsége, egészsége súlyosan károsodott. Jogosult lehet továbbá az előző kör meghatározott státusú hozzátartozója (az elkövetés időpontjában egy háztartásban élő egyenes ági rokon, örökbefogadó vagy nevelőszülő, örökbe fogadott vagy nevelt gyermek, házastárs, élettárs) vagy akinek eltartására a sértett jogszabály, végrehajtható bírósági, illetőleg hatósági határozat vagy érvényes szerződés alapján köteles volt. Végezetül szintén állami kárenyhítésben részesíthető az, aki a közvetlen fizikai sértett eltemettetéséről gondoskodott.

Jogi személy sértettek nem lehetnek jogosultjai az állami kárenyhítésnek, azok az áldozatok pedig, akik a Be. szerint nem sértetti minőségben lépnek fel, a Be. szerinti jóvátételi mechanizmusoknak nem lehetnek alanyai. Kivétel ez alól az örökös, aki a meghalt sértett helyett magánfélként felléphet⁸. Ez a kör esetlegesen egybeeshet az állami

áldozatsegítés keretében való megtérülési lehetőségeit vizsgálja. A szabálysértések károsultjai sem a Be. jóvátételi, sem az Ást. kárenyhítési szabályai szempontjából nem lehetnek jogosulti pozícióban, ezért jelen dolgozatban nem foglalkozunk velük.

⁵ Az áldozatsegítő szolgáltatások az azonnali pénzügyi segély, az érdekérvényesítés elősegítése, a jogi segítségnyújtás, továbbá a védett szálláshely biztosítása az emberkereskedelem áldozatainak.

⁶ Itt szükséges megjegyezni, hogy a szolgáltatások egyetlen pénzben nyújtott formájának, az azonnali pénzügyi segélynek sem célja a bűncselekmény okozta vagyoni károk megtérítése, megállapítása sem függ attól, hogy volt-e vagyoni kár és a mértékét sem befolyásolja az esetleges kár nagysága. Ez a gyakorlatban igen sok problémát okoz, hiszen az áldozatok mind az áldozatsegítő szolgálattól, mind a pénzügyi formában nyújtott támogatástól azt várják, hogy térítse meg a kárukat és így nehezményezik, hogy erre az azonnali pénzügyi segély erre nem alkalmas.

⁷ Itt kell kitérni arra, hogy az állami áldozatsegítés még egy elemmel hozzájárul a bűncselekmény okozta vagyoni károk megtérüléséhez: a jogi segítségnyújtás keretében a magánfélként való fellépéshez sértetti képviselőt, polgári eljárásban a kártérítési perhez pedig pártfogó ügyvéd biztosít.

⁸ Be. 54. § (6) bek.

kárenyhítésre jogosultak nem közvetlen fizikai sértetti körével, akár a hozzátartozókkal, akár az eltartottakkal, akár az eltemettetővel.

I. Természetes személy sértett kárának megtérítésére szolgáló eszközök a büntető igazságszolgáltatás keretein belül: a terhelttel szembeni kárérvényesítés

1. Az adhéziós eljárás

A büntetőeljárásban a sértett, mint magánfél polgári jogi igényt érvényesíthet. A Be. szerint a terhelttel szemben az a polgári jogi igény érvényesíthető, amely a vád tárgyává tett cselekmény következtében keletkezett. A polgári jogi igény érvényesítésének jogalapja a kártérítési igény. Ez a típusú kárérvényesítés nem kötelezettsége a sértettnek, amennyiben a büntető eljárásban nem él a lehetőséggel, az nem zárja ki a kártérítési igény egyéb törvényes úton való érvényesítését. A kárigény büntetőeljárás keretében való elbírálásának lehetősége mindenképpen a sértett érdekeit szolgálja. Például több eljárás helyett csak egy eljárásban kell részt vennie és így a jogalkotó célja szerint hamarabb juthat a kárt megállapító ítélethez.

Polgári jogi igényt csak a sértett (kivéve a halála esetén az örököse), és csak a terhelttel szemben érvényesíthet, továbbá csak olyan kárigényre vonatkozóan, amely a vád tárgyává tett cselekmény következménye. Abban a kérdésben, hogy mely károk minősülnek a vád tárgyává tett cselekmény következményének, tehát mely károk érvényesíthetőek polgári jogi igény keretében, kissé eltérő álláspontot találunk a szakirodalomban és a bírói gyakorlatban.

„Büntetőeljárás során a magánfél a terhelttel szemben azt a polgári jogi igényt érvényesítheti, amely a bűncselekmény folytán keletkezett.”⁹ „A büntetőeljárásban nem érvényesíthető az a polgári jogi igény sem, amely nem közvetlenül a bűncselekmény folytán, hanem annak csupán távoli következményeként keletkezett.”¹⁰ A vonatkozó bírói gyakorlat igen szűken értelmezi a bűncselekmény következtében közvetlenül keletkezett károkat, a bűncselekmény folytán elhunyt sértett eltemettetésének költsége, vagy az elmaradt tartásdíj a tartás elmulasztásának vétsége

⁹ BH 1990. 328.

¹⁰ BH 1984.439.

miatt indult eljárásban például már nem tartoznak ide¹¹. A Be. kommentárja szerint a polgári jogi igény keretében nincs mód eszmei, vagy nem vagyoni kárigény érvényesítésére sem.

A polgári jogi igény keretében alapvetően a ténylegesen felmerülő kár, az elmaradt haszon és a járulékos költségek (kamat, illeték) érvényesíthetők¹². A polgári jogi igény magába foglalja az eredeti állapot visszaállítása iránti (restitució) igényeket is, azonban nem vagyoni kártérítésre (fájdalomdíjra) ennek keretében nincs mód. A minősítésre kihatással nem lévő károsodás is lehet polgári jogi igény alapja, amennyiben azt a magánfél kétséget kizáróan igazolja¹³. A legtágabb értelmezés szerint nem csak a kötelmi jogi kártérítési követelések, hanem minden olyan követelés érvényesíthető polgári jogi igény keretében, amelyre a polgári jog is lehetőséget ad, így például a dolog kiadása, birtokvédelem, személyiségi jogok védelme¹⁴.

Megállapítható tehát, hogy a polgári jogi igény legfontosabb törvényi feltétele az érvényesíteni kívánt kárigény és az annak alapjául szolgáló bűncselekmény közötti ok-okozati összefüggés, továbbá az, hogy a követelés a terhelttel szemben álljon fenn. Elméletileg a vagyoni károk széles köre érvényesíthető, ha igazolódik azok bekövetkezése és szoros kapcsolata a bűncselekménnyel. Nem vagyoni károk megtérítésére ennek keretében nincs mód.

2. Jóvátétel a vádemelés elhalasztása és a közvetítői eljárás során

A büntetőeljárás viszonylag új jogintézményei a vádemelés elhalasztása (bevezetésére a fiatalkorúak esetében 1995-ben, a felnőtt korúak tekintetében 1999-ben került sor) és a közvetítői eljárás, amelyre 2007 óta ad lehetőséget a Be.

Az ügyész a vádemelés helyett a háromévi szabadságvesztésnél – különös méltánylást érdemlő esetben ötévi szabadságvesztésnél – nem súlyosabban büntetendő bűncselekmény miatt, a bűncselekmény súlyára, és a rendkívüli enyhítő körülményekre tekintettel a vádemelést elhalaszthatja, ha ennek a gyanúsított jövőbeni magatartásában

¹¹ BH 1997. 429.

¹² HERKE Csongor: A polgári jogi igény (In: A kriminálpolitika és a társadalmi bűnmegelőzés kézikönyve, szerk: BORBÍRÓ Andrea, 2009.)

¹³ TAHY-KISS Karolina: Bírósági rendelkezés a – büntetőeljárásban érvényesített – polgári jogi igényről (Iustum Aequum Salutare VII. 2011/2. · 159–180., <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20112sz/05.pdf>)

¹⁴ KISS Anna: A sértett szerepe a büntetőeljárásban, PhD értekezés, 2006.

mutatkozó kedvező hatása feltételezhető. A vádemelés elhalasztása mellett a gyanúsított magatartási szabályok megtartására vagy egyéb kötelezettségek teljesítésére kötelezhető. Ilyen kötelezettség lehet, hogy a gyanúsított részben vagy egészben térítse meg a sértettnek a bűncselekménnyel okozott kárt, vagy más módon gondoskodjék a sértettnek adandó jóvátételről (például a sértett javára végzett munkával, szolgáltatással, bocsánatkéréssel). Ezen kötelezettségek kiszabására csak a sértett hozzájárulásával kerülhet sor.

A közvetítői eljárás meghatározott – ötévi szabadságvesztésnél nem súlyosabban büntetendő – bűncselekmények¹⁵ miatt indult büntetőeljárás tartama alatt, a gyanúsított vagy a sértett indítványára, illetve önkéntes hozzájárulásukkal alkalmazható eljárás. Célja, hogy a bűncselekmény következményeinek jóvátételét és a gyanúsított jövőbeni jogkövető magatartását elősegítse. A közvetítői eljárásban arra kell törekedni, hogy a gyanúsított és a sértett között – a gyanúsított tevékeny megbánását megalapozó – megállapodás jöjjön létre. Nem akadályozza az ügy közvetítői eljárásra utalásának, ha a gyanúsított a bűncselekménnyel okozott kárt részben vagy egészben már önként megtérítette, illetve a Legfelsőbb Bíróság (Kúria) álláspontja szerint az sem, ha a kár tettenérés, lefoglalás során, vagy a biztosító által térül meg. A közvetítői eljárás célja tehát nem feltétlenül a kártérítés, hanem a bűncselekmény okozta sérelmek bármely módon történő jóvátétele. A közvetítői eljárás feltétele, hogy a gyanúsított a vádemelésig beismerő vallomást tegyen, vállalja, és képes legyen a bűncselekménnyel okozott sérelmet a sértett által elfogadott módon és mértékben jóvátenni. A beismerés és a bűncselekménnyel okozott sérelemnek közvetítői eljárás keretében, a sértett által elfogadott módon és mértékben történő jóvátétele büntethetőséget megszüntető ok, vagy a büntetés korlátlanul enyhíthetésének lehetőségét eredményező körülmény.

A jóvátételnek a bűncselekménnyel okozati összefüggésben álló, a sértettnél jelentkező következményekre, akár vagyoni kárra kell irányulnia. Az ok-okozati összefüggés tehát a polgári jogi igényhez hasonlóan szükséges feltétel, azonban itt nemcsak a vagyoni károk, hanem a bűncselekmény okozta következmények szélesebb körében jöhet szóba a jóvátétel. Hasonlóan a polgári jogi igényhez, a jóvátétel alapja lehet az az érdeksérelem is, amely nem valósít meg törvényi tényállási elemet. A bírói gyakorlat szerint¹⁶ a közvetítői eljárásban született

¹⁵ Egyes élet, testi épség és az egészség elleni, az emberi szabadság elleni, az emberi méltóság és az egyes alapvető jogok elleni, a közlekedési, a vagyon elleni, illetve a szellemi tulajdonjog elleni bűncselekmények esetén.

¹⁶ 3/2007. BK vélemény az 1978. évi IV. törvény és az 1998. évi XIX. törvény közvetítői eljárásra vonatkozó

„megállapodás szerinti kár összegének nincs jelentősége a bűncselekmény minősítése szempontjából”. Ha a megállapodás arra terjed ki, hogy az elkövető a bűncselekménnyel okozott kárt megfizeti, akkor az összeg a sértett és a terhelt megállapodásától függ. A jóvátétel keretében fizetett kártérítés mértéke tehát a sértett szükségleteitől és a terhelt vagyoni teherbírásától, illetve kettejük megegyezésétől függ.

A közvetítői eljárás bevezetését követően lefolytatott kutatás¹⁷ adatai alapján megállapítható, hogy 2007-ben a mediációs esetek 78 százaléka megállapodással zárult. A megállapodások 85 százalékát betartották (további 5 százalékban a kutatás idején folyamatban volt a teljesítés). A megállapodások 29 százaléka tartalmazott kizárólag anyagi jóvátételt, további 5 százalék pedig a kárra vonatkozó természetbeni jóvátételt. A közvetítői eljárásban résztvevő sértettek 97 százaléka úgy érezte, hogy az érdekei érvényesültek a megállapodásban, azonban a negatív visszajelzések nagy része az elvárt anyagi jóvátételre vonatkozott. Ez utóbbi körben a sértettek gyakran hiányolták a megállapodásból az anyagi jóvátételt, vagy alacsonyabbnak tartották az összeget annál, mint amire számítottak, illetve sokszor kétség merült fel a teljesítés határidejének betartásával összefüggésben is.

II. Állami kárenyhítés: az állam reakciója a bűncselekmény okozta vagyoni károkra

1. Nemzetközi dokumentumok a kártalanításról

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról szóló (77) 27. számú ajánlása¹⁸ alapján az elkövetés helye szerinti államnak minimálisan a súlyos testi sérüléssel járó, szándékos, erőszakos bűncselekmények áldozatai, illetve az ilyen bűncselekmények következtében életüket vesztett áldozatok eltartott családtagjai számára kell biztosítani a kártalanítást. A kártalanításnak az elmaradt jövedelemre, a bűncselekménnyel összefüggő kiadásokra, az orvosi ellátás és a rehabilitáció költségeire, továbbá a temetési költségekre kell kiterjednie.

egyéb rendelkezései értelmezéséről.

¹⁷ 2008-ban Wágner János vezetésével a Partners Hungary Alapítvány végzett kutatást a közvetítői tevékenység bevezetésének tapasztalatairól az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium megbízásából. A kutatás eredményeiről szóló beszámolót az Országos Bünmegelőzési Bizottság adta közre 2008-ban.

¹⁸<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=595033&SecMode=1&DocId=659298&Usage=2>

Az Európa Tanács 1983. november 24-én kelt, az erőszakos bűncselekmények áldozatainak kártalanításáról szóló egyezménye¹⁹ (a továbbiakban: európai egyezmény) az előzőhöz hasonlóan viszonylag szűken határozza meg a kártalanításban részesíthető áldozatok körét, miszerint azon szándékos, erőszakos bűncselekmények áldozatai számára teszi lehetővé a kártalanítást, akik az említett bűncselekmények közvetlen következtében súlyos testi sérülést vagy egészségkárosodást szenvedtek. A kártalanítás lehetőségét kiterjeszti a bűncselekmény következtében életüket veszített áldozatok eltartottjaira is.

Az európai egyezményben foglaltak szerint a kártalanítást az az állam fizeti, amelynek területén a bűncselekményt elkövették, azonban csak abban az esetben, ha a teljes kártalanítás más forrásból nem lehetséges. A kártalanításnak a következő tételekre kell kiterjednie: keresetkiesés, orvosi és kórházi költségek, temetési költségek, és eltartottak esetén a tartásdíj-kiesés. A kártalanítási összeg csökkenthető, illetve a kérelem el is utasítható a kérelmező anyagi helyzetére tekintettel, továbbá a kérelmezőnek a bűncselekménnyel, a sérüléssel, vagy a halállal kapcsolatos magatartása, a szervezett bűnözésben való részvétele miatt, vagy akkor, ha a kártalanítás sértené az igazságérzetet vagy a közrendbe ütközne. A kétszeres kártalanítás elkerülése érdekében a kifizetett kártalanítás visszakövetelhető, vagy a megítélt összegből levonható az az összeg, amelyet az áldozat az elkövetőtől, a társadalombiztosítástól, biztosítótól, vagy más forrásból kapott a sérülésre, vagy a halálra tekintettel. Az államot a kifizetett kártalanítási összeg erejéig megilletik azok a jogok, amelyek a kártérítési követeléssel kapcsolatban a kártalanított személyt megilletik.

A szerződő államoknak a kártalanítási rendszerek kialakítása során joguk van a kártalanítási összegek alsó és felső határát megállapítani, meghatározhatják azt az időszakot, amelyen belül a kártalanítás iránti kérelem benyújtható, továbbá meg kell tenniük mindent annak biztosítása érdekében, hogy az áldozatok tájékoztatást kapjanak a kártalanítási rendszerről.

Az Európai Unió Tanácsa 2004. április 29-én elfogadta a bűncselekmények áldozatainak kompenzációjáról szóló irányelvet (2004/80/EK)²⁰ (a továbbiakban: irányelv). Az irányelv célja, hogy az Európai Unióban a bűncselekmények áldozatainak igazságosan és megfelelő módon biztosítsa a nekik okozott károk enyhítését, tekintet nélkül arra, hogy a bűncselekményt az Európai Közösségen belül hol

¹⁹ <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/116.doc>

²⁰ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004L0080:HU:NOT>

követtek el. Ennek érdekében az irányelv a tagállamok számára kötelezően előírja az állami kárenyhítési rendszerek 2006. január 1-je utáni működtetését, valamint a határon átnyúló kárenyhítési ügyek esetén követendő eljárás alapelemeit is rögzíti. A tagállamoknak garantálniuk kell azt, hogy a szándékos, erőszakos bűncselekmények áldozatai állami kárenyhítésben részesülhetnek attól az államtól, amelynek területén a bűncselekményt ellenük elkövették.

A fenti dokumentumok alapján az áldozatok állami kompenzációjának tartalmával, mértékével kapcsolatos alapelvek az alábbiak. A szándékos, erőszakos bűncselekmények áldozatai, továbbá ezek halála esetén eltartottjaik, illetve közvetlen családtagjaik részesülhetnek kompenzációban, amelynek fizetésére akkor van lehetőség, ha a fent említett cselekménynek súlyos testi sérülés, egészségromlás, lelki, érzelmi sérelem, vagyoni kár a következménye. Az állami kompenzáció nem jelenti a teljes kártalanítást, minimálisan a keresetkiesésre, a lelki és fizikai sérülések kezelésére, a temetési költségekre, az eltartottak esetén a tartásdíj-kiesésre terjed ki, és az államok maximalizálhatják a fizetendő kompenzáció mértékét. Az állami kompenzáció fizetésének alapja a társadalmi szolidaritás és méltányosság, erre tekintettel az államok vizsgálhatják az áldozat rászorultságát, vagyoni és jövedelmi helyzetét. Érvényesül a szubszidiaritás elve, tehát akkor kerül sor állam általi kompenzáció fizetésére, ha más forrásból (elkövető, társadalombiztosítás, biztosítás) nem lehetséges az áldozat teljes kártalanítása. A kettős kártalanítás elkerülése érdekében a más forrásból megtérülő károk összegével a kompenzáció összege csökkenthető vagy visszakövetelhető.

2. Állami kárenyhítés rövid ismertetése

A bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről szóló 2005. évi CXXXV. törvény az áldozatok szociális jogait, ennek keretében a nekik nyújtandó segítség formáit (áldozatsegítő szolgáltatások) és az állami kárenyhítést szabályozza.

Állami kárenyhítésre csak a fent már ismertetett szűkebb áldozati kör²¹ számára és csak a törvény által meghatározott bűncselekmények,

²¹ Ást. 6. § (1) Kárenyhítésre az a rászoruló áldozat jogosult,

a) akinek sérelmére szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekményt követtek el, s ennek következményeként testi épsége, egészsége súlyosan károsodott,

b) aki az a) pontban meghatározott bűncselekmény következtében károsodott vagy meghalt sértettnek az elkövetés időpontjában egy háztartásban élő egyenes ági rokona, örökbefogadója vagy nevelőszülője, örökbe fogadott vagy nevelt gyermeke, házastársa, élettársa,

c) akinek eltartására az a) pontban meghatározott bűncselekmény következtében károsodott vagy meghalt

nevezetesen a szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmények esetén kerülhet sor. A kriminológiai erőszakfogalom²² szerint az erőszakos magatartásforma más személy fizikai vagy pszichikai sértésére irányuló szándékos cselekvés. A szándék megvalósításához szükséges erőszak kétféle lehet: az eszközként használt erőszak, ebben az esetben a jogalkotó külön értékeli a magatartás célját és az annak elérésére alkalmazott erőszakot (például rablás esetén), és a tényállási elemet kimerítő erőszak, amikor a törvényi tényállás megvalósítása már önmagában is személy elleni erőszak alkalmazását feltételezi, az erőszak a törvényi tényállásnak immanens eleme (például emberölés). A fentieknek megfelelően állami kárenyhítést megalapozó bűncselekmények például a szándékos emberölés, a szándékos testi sértés, a szexuális erőszak, a vagyon elleni bűncselekmények közül a rablás, a zsarolás, továbbá a garázdaság. Teljes mértékben kiesnek a körből a nem erőszakos vagyoni bűncselekmények és a testi sérüléssel, halállal járó közlekedési bűncselekmények.

A kárenyhítés megállapításának további feltétele az, hogy a bűncselekmény következtében a sértett testi épsége, egészsége súlyosan károsodott. Ez megvalósulhat testi sérülés okozásában, egészségsértésben, amelynek eredményeként betegség alakul ki, és álláspontom szerint ide tartozik az olyan pszichikai sérelmet okozó elkövetés is, ami a sértett lelki egészségének súlyos károsodását eredményezi. Súlyosnak akkor minősül a károsodás, ha 8 napon túl gyógyul, krónikus, hosszan tartó vagy gyógyíthatatlan betegséggel jár, maradandó fogyatékoságot, vagy halált okoz.

Tovább szűkíti a kárenyhítésre jogosult áldozatok körét a jövedelmi viszonyokon alapuló rászorultsági feltétel. Ez azt jelenti, hogy csupán abban az esetben állapítható meg az állami kárenyhítés, ha az áldozat havi jövedelme nem haladja meg az Ást. által megszabott határt, vagy az ott felsorolt szociális ellátások valamelyikének jogosultja²³.

sértett jogszabály, végrehajtható bírósági, illetőleg hatósági határozat vagy érvényes szerződés alapján köteles vagy köteles volt,

d) aki a szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmény következtében meghalt sértett eltemettetéséről gondoskodott.

²² VIGH-GÖNCZÖL-KISS-SZABÓ: Erőszakos bűncselekmények és elkövetőik, 1973.

²³ Ást. 6. § (2) Rászorulóknak tekintendő az áldozat, ha havi nettó jövedelme - közös háztartásban élők esetén az egy főre eső jövedelem - nem haladja meg az alapösszeg kétszeresét (a továbbiakban: rászoruló).

(3) Jövedelmi helyzetére tekintet nélkül rászorulóknak tekintendő az az áldozat, aki

a) aktív korúak ellátására jogosult, vagy időskorúak járadékában részesül,

b) adósságkezelési szolgáltatás, lakásfenntartási támogatás jogosultja,

c) a családjában olyan gyermeket gondoz, akinek rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultságát megállapították,

d) számára egészségügyi szolgáltatás igénybevétele céljából a települési önkormányzat polgármestere önkormányzati hatáskörben szociális rászorultságot állapított meg,

Az állam által fizetett kárenyhítés egyösszegű, vagy járadék formájú, amelynek keretében az áldozat a bűncselekmény következtében bekövetkezett vagyoni kárának enyhítést, vagy a jövedelemcsökkenésének megtérítését kérheti. Az állam egyik esetben sem a teljes kárt, vagy a teljes jövedelemcsökkenést téríti meg, hanem annak csak egy részét. A kárenyhítés összege mindig a bekövetkezett kár, vagy a kieső jövedelem nagyságához (annak 50, 75, 100 százaléka) igazodik és maximalizált.

III. Az adhéziós eljárás, a közvetítői eljárás és az állami kárenyhítés összehasonlítása

a) A polgári jogi igény jogalapja a kártérítési felelősség. A kereseti kérelmet a büntetőügyben megállapított bűnösség alapozza meg és a követelést a büntetőeljárás során bizonyított tények támasztják alá. Elutasítása (vagy részbeni elutasítása) esetén egyéb törvényes úton, polgári perben érvényesíthető, ahol a bűnösség és a tényállás tekintetében a büntető bíróság ítélete res judicata. Ezzel szemben a tevékeny megbánás keretében teljesített anyagi jóvátétel alapja az önkéntes vállalás, a megállapodás, amelyet közokiratba foglalnak. Nem teljesítés esetén a megállapodásban foglalt jóvátétel nem peresíthető, a teljesítés elmaradásának „csak” büntetőjogi következményei vannak a terheltre nézve, nevezetesen az, hogy elveszíti a tevékeny megbánással járó büntethetőségi kedvezményeket. Ugyanakkor a közvetítői eljárás lefolytatása, a megállapodás létrejötte nem zárja ki a sértett azon jogát, hogy a későbbiekben egyéb úton érvényesítse a terhelttel szemben fennálló igényét. Az állami kárenyhítés alapja teljes mértékben eltér az előző kettőtől: állami feladatként teljesített, a feltételeknek való megfelelés esetén törvényben garantált, nem mérlegelésen alapuló ellátási forma.

b) A Be. szerinti kármegtérülési mechanizmusokért – akár a polgári jogi igényért, akár a jóvátételért – a sértett léphet fel (magánfélként a halott sértett örököse is). Az áldozatok köre ennél tágabb, hiszen a bűncselekmény sértettjein kívül azok a természetes személyek is áldozatok, akik a bűncselekmény következtében bármely sérelmet

e) ápolási díjban, közgyógyellátásban, rokkantsági járadékban részesül,

f) fogyatékosági támogatásra, vakok személyi járadékára vagy magasabb összegű családi pótlékra jogosult,

g) átmeneti szállást vagy éjjeli menedékhelyet igénybe vevő hajléktalan személy,

h) családok, gyermekek átmeneti otthonát igénybe vevő személy,

i) Magyarország területén menekültügyi eljárás alatt álló személy.

szenvedtek. Ugyanakkor állami kárenyhítésre az áldozatoknak csak egy viszonylag szűk köre jogosult, nevezetesen a bűncselekmény azon közvetlen fizikai sértettjei, akik a testi sérülést, egészségromlást elszenvedték, és anyagi helyzetüket tekintve rászorulók. A jogosultak halmazát tágítja egy kicsit az előbb említett sértetti kör közvetlen és együttélő hozzátartozóinak, eltartottjainak csoportja, továbbá az eltemettetők. A jogi személyek nem lehetnek jogosultjai állami kárenyhítésnek, azonban sértettként polgári jogi igényt előterjeszhetnek. Megállapítható tehát, hogy alapvetően tágabb azon sértettek köre, akik polgári jogi igényt terjeszhetnek elő, vagy jóvátétel keretében kaphatnak kártérítést. A sértettekén kívül eső körben azonban csak az állami kárenyhítés ad lehetőséget a büntető igazságszolgáltatás keretein belül bármely formájú kártérítésre²⁴.

c) Az adhéziós eljárás bármely bűncselekmény okozta vagyoni kár megtérítésére lehetőséget adhat, függetlenül attól, hogy a törvényi tényállás tartalmaz-e kárt, vagyoni hátrányt, elkövetési értéket. Ezzel szemben a Be. korlátozza azon bűncselekmények körét, amelyek esetén vádemelés elhalasztására, vagy közvetítői eljárásra kerülhet sor. Alapvetően a bűncselekmény társadalomra veszélyessége jelenti a korlátot, az ötévi szabadságvesztésnél súlyosabban büntetendő bűncselekmények esetén a Be. kizárja az elterelés lehetőségeit. A vizsgált kármegtérülési mechanizmusok közül az állami kárenyhítés az, amelyre a legkevesebb bűncselekmény esetén kerülhet sor. Kárenyhítésre csak a szándékos, személy elleni erőszakos bűncselekmények esetén van mód, így a legsúlyosabb bűncselekményekre igen, azonban a vagyon elleni bűncselekmények közül csak azokra terjed ki, amelyek személy elleni erőszakos elemet tartalmaznak.

d) A megtéríthető károk tekintetében az állami kárenyhítés és a polgári jogi igény a vagyoni károkra korlátozódik, fájdalomdíjra, nem vagyoni kártérítésre ezek keretein belül nincs lehetőség. Mindkettőnél feltétel, hogy a megtéríteni kért kárnak a bűncselekményt megvalósító magatartással kell szoros, bizonyított ok-okozati kapcsolatban lennie. A polgári jogi igény esetén bizonyítási eljárás során, az állami kárenyhítésnél pedig az áldozat rendelkezésére álló számlákkal, bizonylatokkal. Ezzel szemben a közvetítői eljárás keretében teljesített jóvátétel anyagi és nem anyagi is lehet, és a bűncselekmény okozta vagyoni és nem vagyoni károk megtérítésére is szolgálhat. A variációk (például nem vagyoni kárért anyagi jóvátétel, vagy vagyoni kártért egy

²⁴ Jelen dolgozat nem foglalkozik a polgári eljárás keretében indított perekkel, vagy a biztosító általi megtérítésekkel, amelyeknek alanyai természetesen lehetnek olyan személyek/jogi személyek, akik sem áldozati, sem sértetti pozícióban nem szerepelnek a büntető igazságszolgáltatás eljárásaiban.

bocsánatkérés) kidolgozása és a megállapodás tartalma csak a sértett és az elkövető szükségletein és lehetőségein múlik.

e) A kifizethető kártérítés nagysága az állami kárenyhítés keretein belül a legkisebb, a jogalkotó maximalizálta az összeget, a bizonyított vagyoni károkat sávosan csökkenő mértékben téríti meg az állam²⁵. Mindez összhangban van az állami kárenyhítés – nemzetközi dokumentumokban lefektetett – azon céljával, amely szerint a kártalanítás keretében az állam nem kívánja a teljes kárt megtéríteni, csupán enyhíti azokat. Sem a polgári jogi igény, sem a közvetítői eljárás keretében teljesített terhelti kártérítés/jóvátétel nem maximalizált. A polgári jogi igény esetén a megítélt kártérítés összege a bizonyított károktól függ, nincs jogszabály által megszabott határ. A közvetítői eljárás keretében teljesített jóvátétel a sértett szükségleteitől és az elkövető anyagi teljesítőképességétől függ. A közvetítőnek vizsgálnia kell, hogy a terhelt által vállalt kötelezettség végrehajtható-e, teljesíthető-e, figyelemmel arra, hogy a bűncselekmény milyen érdeksérelemmel járt és a vállalt jóvátétel teljesítés az elkövető számára mekkora terhet jelent.

f) A vagyoni kárt elszenvedett áldozatok szempontjából lényeges kérdés a kártérítések gyorsasága. A vizsgált lehetőségek közül az állami kárenyhítésre és a közvetítői eljárás, illetve vádemelés elhalasztása keretében teljesített jóvátételre kerülhet sor a bűncselekményt követő legrövidebb időn belül. A polgári jogi igény megítélésének legkorábbi időpontja a büntetőeljárás befejezése, hiszen a bíró a bizonyítási eljárás lefolytatása után hozza meg a döntését. Megnövelheti a várakozási időt az a körülmény is, hogy a bírónak főszabály szerint nem kötelessége a polgári jogi igényről való döntés, azt részben vagy egészben egyéb törvényes útra is utalhatja²⁶. Ebben az esetben egy új, előlről kezdődő

²⁵ Ást. 7. § (1) A kárenyhítést egy összegben vagy havi járadékként kell fizetni.

(2) Egyösszegű kárenyhítésként az áldozat a bűncselekmény miatt bekövetkezett vagyoni kárának teljes vagy részbeni megtérítését igényelheti. Az egyösszegű kárenyhítés mértéke:

a) az alapösszeg ötszörösét meg nem haladó kár 100 százaléka,

b) az alapösszeg ötszöröse és tízszerese közötti kár esetén az alapösszeg 5-szöröse, és az alapösszeg ötszöröse feletti rész 75 százaléka,

c) az alapösszeg tízszeresét meghaladó kár esetén az alapösszeg 8,75-szöröse, és az alapösszeg tízszerese feletti rész 50 százaléka, de legfeljebb az alapösszeg tizenötszöröse.

(3) A sértett bűncselekmény miatt bekövetkezett keresőképtelensége esetén - ha a keresőképtelenség várhatóan a 6 hónapot meghaladja - az áldozat járadék formájú kárenyhítésként a rendszeres jövedelmében bekövetkezett csökkenés részbeni enyhítését igényelheti. A járadék havi mértéke:

a) az igazolt jövedelemcsökkenés 75 százaléka, ha az áldozat 18 év alatti személy vagy mások gondozására szorul,

b) az igazolt jövedelemcsökkenés 50 százaléka, ha az áldozat mások gondozására nem szorul.

(4) A járadék legmagasabb összege havonta az alapösszeggel egyezik meg. A járadék legfeljebb három évig adható.

²⁶ Be. 335. § (1) bekezdése szerint a polgári jogi igényt a bíróság az ítéletben lehetőleg érdemben bírálja el; annak helyt ad, vagy azt elutasítja. Ha ez jelentékenyen késleltetné az eljárás befejezését, valamint a vádlott felmentése esetén, vagy ha az indítványnak a büntetőeljárásban való érdemi elbírálását más körülmény kizárja, a bíróság a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítja.

polgári eljárás teljes hosszával kell a sértettnek többet várnia a kára megtérülésére. Ezzel szemben az állami kárenyhítés esetében törvény ír elő a bűncselekményt követő három hónapos határidőt, amelyen belül a kérelmet elő lehet terjeszteni, ehhez képest a kifizetésre az esetek döntő többségében két hónapon belül sor kerül. A két diverziós út pedig a büntetőeljárásban betöltött szerepéből fakadóan teremt gyorsabb lehetőséget a károk megtérülésére, hiszen ezek ügyészi szakban (a közvetítői eljárásra bírói szakban is) adnak alkalmat a büntetőeljárás alternatív módon történő lezárására. Garanciát jelent az elhúzódás ellen, hogy a közvetítői eljárás esetén törvény korlátozza az eljárás lefolytatásának és a teljesítésnek a határidejét is.

g) Lényeges szempont az összehasonlítás során az állami kárenyhítés „előleg” jellegéből fakadó áldozati kötelezettségek köre. A polgári jogi igényrel kapcsolatban megítélt kártérítéssel, illetve a közvetítői eljárás során készült megállapodásban rögzített anyagi jóvátétellel kapcsolatban – a tényleges megfizetéssel összefüggésben álló esetleges problémákon túl – az áldozatnak nincs több tennivalója. Amennyiben a terhelt teljesít, az ügy lezárult, az áldozat hozzájutott a bűncselekmény okozta vagyoni károk fejében ahhoz az összeghez, amelyet a bíróság megítélt, vagy amelyet a megállapodásban a terhelt vállalni tudott. Ezzel szemben az állami kárenyhítés kifizetése után az áldozatot két ok miatt különböző kötelezettségek terhelik. Az egyik ok az, hogy az áldozatsegítő támogatások alapja egy törvényi vélelem. Az állami kárenyhítés célja, hogy az áldozat a bűncselekmény elkövetése után viszonylag gyorsan, még a különböző eljárások lezárulása előtt jusson anyagi forráshoz. Emiatt a megállapítása – nem beárva a jogerős büntetőbírói döntést – az áldozattá válás törvényi vélelmén alapul. Amennyiben a büntetőeljárás során ez a vélelem megdől, és az eljárás eredménye szerint az áldozat nem áldozat, nem követte el a sérelmére bűncselekményt, vagy egyáltalán nem került sor bűncselekmény elkövetésére, akkor a neki kifizetett támogatásokat vissza kell térítenie. A másik ok az állami kártalanítás nemzetközi dokumentumokban is rögzített szubszidiárius jellegéből fakad. Mivel állami kártalanítás csak abban az esetben fizethető, ha máshonnan nem jut kártérítéshez az áldozat, ezért a jogalkotó előírta az áldozatok számára a bűncselekményből fakadó biztosítási, társadalombiztosítási igények érvényesítésének kötelezettségét. Ezért, ha

(2) Ha a bíróság az ítéletében megállapítja a bűncselekménnyel okozott kár, vagyoni hátrány, adóbevétel-csökkenés, vámbevétel-csökkenés összegét, illetve a bűncselekmény elkövetési értékét, ezen összeg mértékéig az előterjesztett polgári jogi igényt érdemben el kell bírálni, kivéve, ha az okozott kár vagy a vagyoni hátrány megtérítése iránti igény az 54. § (2a) bekezdése szerinti polgári jogi igény része.

a bűncselekmény okozta kár a későbbiekben megtérült, az állami kárenyhítés összegét vissza kell fizetni.

IV. Összegzés: mennyiben járul hozzá az állami kárenyhítés az áldozatok vagyoni kárának megtérüléséhez?

Az áldozat a büntető igazságszolgáltatás keretében két úton juthat vagyoni kárának megtérüléséhez: polgári jogi igényt érvényesíthet a terhelttel szemben és részt vehet közvetítői eljárásban. Ezen kívül fordulhat az áldozatsegítő szolgálathoz állami kárenyhítésért.

Az érvényesíthető károk köre egyértelműen a közvetítői eljárás keretében a legtágabb, hiszen itt nincs jogi bizonyítási kényszer és a megállapodás nem korlátozódik a vagyoni károkra, annak bármi tárgya lehet, aminek teljesítésére a terhelt képes és a sértett bűncselekmény következtében felmerülő szükségleteire reagál.

A megtérítendő összeg nagysága, a különböző korlátozó szempontok figyelembevétele mellett, a polgári jogi igény érvényesítése során lehet a legnagyobb. Az adhéziós eljárásban a bizonyítás után minden felmerült és bizonyított vagyoni kárt megítélhet a bíró, amely közvetlen ok-okozati összefüggésben áll bűncselekménnyel. A közvetítői eljárásban nincs ugyan jogszabályi korlátja a jóvátétel nagyságának, és bizonyítási kötelezettség sem áll fenn, de az anyagi jóvátétel nagyságának korlátot szab a terhelt teljesítőképesége. Ezt a közvetítőnek vizsgálnia kell, hiszen csak olyan megállapodás köthető, amely ennek megfelel. A polgári jogi igényről döntő bírói ítélet ezt nem veszi figyelembe, de később, a tényleges teljesítés során mindenképpen felmerül a terhelt teherbíró képességének a kérdése, és ez határt szab majd a kártérítés tényleges megfizetésének. Így a tényleges megfizetés valószínűségét is figyelembe véve, célszerű a közvetítői eljárásban való részvétel és a megállapodás megkötése, különös tekintettel arra, hogy a megállapodás nem zárja ki a sértett azon jogát, mely szerint a későbbiekben egyéb úton érvényesítheti a terhelttel szemben fennálló igényét.

Az állami kárenyhítés összege maximalizált, de a törvényi feltételek fennállása esetén garantált és gyors kártalanítási forma. A kérelem benyújtása nem zárja ki a polgári jogi igény előterjesztésének lehetőségét és a közvetítői eljárásban való részvételt. Minderre tekintettel az áldozatok arra jogosult része számára előnyös igénybe venni az állami kárenyhítést, mert viszonylag gyorsan juthatnak egyfajta „előleghez” a kártérítés összegét illetően, a későbbiekben pedig részt vehetnek

közvetítői eljárásban és érvényesíthetik igényeiket magánfélként is. A jogalkotó garanciát is épített be a kármegtérülési mechanizmusokba a kettős kártalanítás elkerülése érdekében: az állami kárenyhítés visszafizetése körében szabályozta azt az esetet, amikor később más forrásból (akár közvetítői eljárás után teljesített tevékeny megbánás keretében, akár polgári jogi igény érvényesítése eredményeképpen) kártérítéshez jut az áldozat. Ilyenkor a kárenyhítés összegét vagy annak a máshonnan is megtérült részét vissza kell téríteni.